

Д.В.АРХІРЕЙСЬКИЙ *

ПРОТИДІЯ РАДЯНСЬКИХ МИТНИКІВ КОНТРАБАНДИ НАПРИКІНЦІ 1920-х – У 1930-х рр.

Розглядається протидія радянських митників контрабанді наприкінці 1920-х – у 1930-х рр. Аналізуються особливості антиконтрабандної діяльності в УСРР. З'ясовуються причини контрабанди як соціально-економічного явища.

Ключові слова: радянська Україна, митна справа, боротьба з контрабандою, зовнішня торгівля, експорт, імпорт.

Митна справа в радянській Україні, у тому числі в міжвоєнний період, коли відбувалося формування митної системи і вироблялися концептуальні засади її діяльності, фактично тільки останнім часом почала досліджуватись як повноцінна науково-історична проблема¹. Водночас така складова митної діяльності радянської доби як боротьба з контрабандою має більш давню історіографію². Утім, така діяльність митників розглядалась, як правило, у контексті відповідної загальнодержавної політики, в межах якої разом із митною службою діяло кілька силових структур, насамперед Всеросійська надзвичайна комісія (ВНК) – Об'єднане державне політичне управління (ОДПУ), прикордонна охорона та міліція. Історіографічний аналіз свідчить про те, що достатньою мірою протидія контрабанді саме митників по суті

---

* *Архирейський Дмитро Володимирович* – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Академії митної служби України (Дніпропетровськ)

E-mail: siverin47@mail.ru

¹ Див.: *Архирейський Д. В.* Від тарифу до тарифу: радянське митно-тарифне регулювання 1924–1927 років // Гілея. – 2012. – Вип.60. – С.94–99; *Його ж.* Митна справа і боротьба з контрабандою в Криму на початку непу // *Культура народів Причорномор'я*. – 2009. – №174. – С.31–34; *Балановський А.* «Декреты советской власти» в контексті становлення радянської митної системи (історико-правовий аналіз) // *Митна політика в Україні: Історичні та правові аспекти проблеми: Зб. наук. праць пам'яті професора Й.Л.Рисіча*. – Дніпропетровськ, 2004. – С.149–153; *Бойко В.М., Багрий-Шахматов Л.В., Попов Г.В.* Історія митної справи в Україні. – К., 2003. – С.40–43; *Історія митної справи в Україні* / К.М.Колесников, О.М.Морозов, Г.М.Виноградов та ін. – К., 2006. – С.537–558; *Морозов О.* Організаційно-правові засади діяльності митних органів УСРР у 1920–1922 рр. // *Вісник Академії митної служби України*. – 2003. – №3. – С.104–114; *Морозов О., Самборська Ю.* Підготовка кадрів у радянських митних органах 1921–1928 рр. (За документами фондів Харківського і Житомирського державних обласних архівів) // Там само. – №2. – С.106–111; *На варті митних рубежів: Митна справа на Слобожанщині: 1660–1870–1992–2000* / Ред.-уклад, Н.Д.Матюх. – Х., 2000. – С.30–36; *Павлов А.П.* Українська митниця на шляху відродження та розвитку: Правові й історичні аспекти. – К., 2003. – С.75–87, 240–254; *Чорний В.* Україна і митна справа: Історичний нарис. – К., 2000. – С.163–208 та ін.

² Див.: *Багрий-Шахматов Л.В., Бойко В.М., Попов Г.В., Лозгачов І.І.* Історія боротьби з контрабандою. – К., 2003; *Колдаев В.М.* Из истории организации борьбы с контрабандой в СССР (1917–1930 гг.) // *Правоведение*. – 1970. – №6. – С.101–107; *Мазохин О.Б.* Из истории борьбы органов ВЧК–ОГПУ с контрабандой [Електронний ресурс]: http://www.pseudology.org/Mazoxin/Borba_kontrabanda.htm; *Маймекскул Л.Н., Рогожин А.И., Сташис В.В.* Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918–1922). – Х., 1990. – С.65–74, 284–302; *Макотинский М.* Борьба с контрабандой и надзор прокуратуры // *Вестник советской юстиции*. – 1925. – №8. – С.326–331 та ін.

не досліджувалася. Ще менш вивченою виявилася боротьба митників із контрабандою на теренах радянської України. Проте, якщо останнім часом дослідники хоча б звертають увагу на антиконтрабандні заходи 1920-х рр., тобто під час нової економічної політики³, то аналогічні наступного десятиріччя, як і раніше, залишаються *tabula rasa* історіографії. Звісно, така ситуація об'єктивно зумовлює актуальність дослідження протидії митних установ УСРР–УРСР (звісно, у контексті відповідної загальнорадянської практики) кінця 1920-х – протягом 1930-х рр., тобто у період, коли було згорнуто неп і завершено розбудову диктатури Й.Сталіна.

Протягом 1920-х рр. радянська митна служба пережила період становлення, централізації та уніфікації. В Україні за цей час було мінімізовано вплив на місцеві митні установи з боку уряду УСРР. Головне митне управління (ГМУ) входило до складу наркоматів зовнішньої та внутрішньої торгівлі (Наркомторгу), а з грудня 1930 р. – зовнішньої торгівлі СРСР. У республіці до 1934 р. діяло Українське відділення ГМУ, якому підпорядковувалися територіальні митні установи – митниці та митні пости. Саме ж Українське відділення мало фактично подвійне підпорядкування – Головному митному управлінню та вповноваженому Наркомторгу СРСР при уряді УСРР⁴. Затверджений наприкінці 1928 р. Митний кодекс СРСР визначав тенденцію до поступового спрощення, структурного скорочення митної системи. Як наслідок, в Україні наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. було ліквідовано низку низових митних установ⁵.

Саме низовим митним органам доручалася практична протиконтрабандна робота. Але в епіцентрі урядової протидії контрабанді ще з 1921 р. знаходилася міжвідомча Центральна комісія по боротьбі з контрабандою, яка діяла при Наркомторзі СРСР, координуючи зусилля низки силових структур і державних відомств у зазначеній сфері.

Симптоми згортання непу, як відомо, почали проявлятися задовго до переломного 1929-го року, яким датується остаточна відмова радянського керівництва від політики попереднього часу. Відповідні тенденції були характерні й для митної системи, в тому числі тієї її складової, що мала пряме відношення до боротьби з контрабандою. Зокрема, 15 жовтня 1927 р. уряд СРСР ухвалив рішення про ліквідацію центральної та місцевих комісій по боротьбі з

³ *Архирейський Д.В.* Радянські митники доби «воєнного комунізму» у боротьбі з контрабандою // Шоста міжнародна наукова школа-семинар «Історія торгівлі, податків та мита», 11–12 жовтня 2012 р., Дніпропетровськ: Тези доповідей. – К., 2012. – С.47–49; *Балановський А.* Характеристика контрабанди та контрабандистів (1921–1928 рр.) // Вісник Академії митної служби України. – 2000. – №4. – С.123–125; *Волосник Ю.П.* Контрабандна діяльність підприємців в Україні та боротьба з нею в роки непу // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. – 2007. – №762. – С.6–16; *Гнітько С.* Боротьба з контрабандою в Україні у 20-ті роки [Електронний ресурс]: <http://sbu.gov.ua/sbu/doccatalog/document?id=42157>; *Олійник М.П.* Контрабанда і боротьба з нею на Поділлі в роки непу // Історія торгівлі, податків та мита. – 2012. – №2. – С.135–141; *Поліщук О.В.* Формування нормативно-правових засад боротьби з контрабандою у Криму в умовах переходу до нової економічної політики (1920–1922 рр.) // Там само. – С.130–135.

⁴ Див.: *Архирейський Д. В.* Структурні особливості радянської митної системи в Україні в 1925–1928 рр. // Гуманітарний журнал. – 2009. – №3/4. – С.70–83.

⁵ Див.: *Архирейський Д. В.* Митні структури радянської України в 1929–1939 рр. // Проблеми політичної історії України: 36. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2012. – С.143–153.

контрабандою, що фактично було здійснено на початку 1928 р.⁶ Начальникам ГМУ та відділень ГМУ у союзних республіках пропонувалося натомість періодично скликати наради з питань протидії контрабанді з представниками ОДПУ, НКФ та інших зацікавлених відомств. Хоча відтепер ці завдання покладалися передовсім на прикордонників і лише почасти на митне відомство, ліквідація комісій може свідчити про неможливість налагодити ефективну співпрацю між чекістами-прикордонниками та митниками у сфері боротьби з контрабандою. Якщо до цього часу митники змушені були рахуватися з органами ДПУ, то з 1927 р. вони обов'язково мали узгоджувати будь-які питання щодо боротьби з контрабандою з чекістами. До таких могли відноситися зміни, які до 1928 р. включно вносилися до Митного статуту, або перевірка поштових посилок⁷.

Не забували, звісно, і про репресивну складову боротьби з контрабандою. 19 листопада 1927 р. ВЦВК і РНК СРСР затвердили постанову про надання виконкомам прикордонних регіонів права адміністративної висилки контрабандистів. На підставі цього акту ГМУ Наркомторгу СРСР 23 грудня того ж року видало наказ «Про порядок адміністративної висилки осіб, винних у повторній контрабанді»⁸. Оголошуючи дану постанову для виконання митницями, які діяли на території РСФРР, ГМУ водночас доручало своїм відділенням у союзних республіках, у тому числі в УСРР, клопотатися перед відповідними законодавчими органами про видання подібного ж нормативного акту. Іншим своїм наказом від 16 січня 1928 р. ГМУ інформувало митних співробітників про те, що висилкою контрабандистів-рецидивистів із 50-кілометрової прикордонної зони займаються передовсім органи ДПУ⁹.

Одночасно посилювалися фінансово-репресивні методи впливу на контрабандистів. 14 грудня 1927 р., зокрема, вийшла постанова ВЦВК та РНК СРСР «Про порядок стягнення мит і митних зборів, а також штрафів за контрабанду та інші порушення митних постанов»¹⁰.

Наказ ГМУ Наркомторгу СРСР від 1 лютого 1928 р. був «спрямований на вдосконалення усієї системи обліку та реалізації конфіскатів і максимальне використання цих товарів у інтересах держави і кооперації»¹¹. Відтепер продаж конфіскату зосереджувався в митницях великих міст; встановлювалася подвійна система торгів: первісна – для державних і кооперативних організацій, друга (загальна) – для приватних підприємств, організацій та осіб; продаж конфіскату здійснювався таким чином, аби сприяти його придбанням саме державними й кооперативними підприємствами, і водночас забезпечувати відповідність цін на конфіскат середньо-оптовим цінам на аналогічні товари; прискорювалися процеси реалізації конфіскату й, водночас, преміювання осіб, які затримували контрабанду; знижувалися видатки, пов'язані з реалізацією

⁶ Кисловский Ю.Г. История таможенной государственной России, 907–1995. – Москва, 1995. – С.160; Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф.Р-962. – Оп.1. – Спр.77. – Арк.8.

⁷ ДАОО. – Ф.Р-962. – Оп.1. – Спр.68. – Арк.21; Спр.77. – Арк.2.

⁸ Там само. – Спр.67. – Арк.161, 161 зв.

⁹ Там само. – Спр.77. – Арк.22.

¹⁰ Собрание законов СССР. – 1928. – №2. – Ст.8.

¹¹ Павлов А.П. Українська митниця на шляху відродження та розвитку... – С.244.

контрабандних товарів¹². Як зазначав А.Павлов, коментуючи цей наказ, встановлення системи подвійних торгів мало сприяти витисненню з митних торгів приватного капіталу. Тому вбачалося доцільним на первісні торги підбирати для реалізації великі партії однорідних товарів і, взагалі, обставляти торги таким чином, щоб головна маса товарів надходила в розпорядження держторгівлі та кооперації¹³. Отже, як бачимо, наказ від 1 лютого яскраво свідчить про дійсне ставлення радянської влади до приватного капіталу, до потреб населення, а також про її політичні пріоритети та практичне ігнорування економічних.

Митне керівництво намагалося боротися з відомчою корупцією і посадовими зловживаннями, які допускалися частиною особового складу митних установ включно з деякими керуючими цими установами. Саме в такому контексті, вочевидь, слід розуміти наказ ГМУ «Про порушення порядку реалізації контрабандних конфіскацій» від 19 березня 1928 р. Вищому керівництву не подобалося, що «керуючі деякими митницями дозволяють продаж конфіскованих контрабандних товарів і предметів в особливому порядку, повз встановлені торги окремим особам з числа відповідальних працівників місцевих радянських та громадських установ, а також членам родин цих осіб»¹⁴. Начальник ГМУ наказував підлеглим припинити подібну практику, загрожуючи їм суворою відповідальністю «як у радянському, так і партійному порядку».

Порядок у відомстві і в сфері протидії контрабанді зокрема, наводився і в інші способи. Наприклад, 7 квітня 1928 р. з'явився спільний циркуляр Головного управління прикордонної охорони й східного відділу ДПУ та ГМУ Наркомторгу «Про заборону давати інтерв'ю з питань про техніку боротьби з контрабандою»¹⁵. Керівники обох відомств вважали, що відвертість підлеглих у пресі діє на користь контрабандистам. До того ж подібна секретність цілком відповідала стилю роботи комуністичних органів влади.

Проаналізуємо інтенсивність директивної роботи у сфері протидії контрабанді за січень – вересень 1928 р. Отже, у першому місяці року з'явилися такі акти: наказ ГМУ від 31 січня про затвердження «Інструкції про стягнення мит і митних зборів та штрафів за контрабанду й інші порушення митних постанов»; наказ Наркомторгу СРСР «Про заборону примусового стягнення штрафів за контрабанду із зарплатні робітників та службовців» від 23 січня¹⁶. У лютому – накази ГМУ «Про порядок реалізації конфіскованих контрабандних товарів» від 1 лютого, «Про преміювання опосередкованих затримувачів контрабандних товарів і предметів, виявлених під час митного огляду» від 23 лютого, «Про відміну обліку митниками пасажирів, викритих у контрабанді» від 28 лютого, «Про штрафи за контрабанду валютних цінностей» від 28 лютого¹⁷. 23 березня Наркомторг видав два схожі накази: «Про доповнення приміткою

¹² Павлов А.П. Українська митниця на шляху відродження та розвитку... – С.245.

¹³ Там само. – С.245–246.

¹⁴ ДАОО. – Ф.Р-962. – Оп.1. – Спр.77. – Арк.52.

¹⁵ Там само. – Арк.64.

¹⁶ Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф.Р-341. – Оп.1. – Т.2. – Спр.2007. – Арк.48.

¹⁷ Там само. – Арк.62–63.

п. «е» §3 Інструкції про порядок реалізації конфіскованих контрабандних товарів і предметів, затверджену НКТ СРСР за згодою НКФ СРСР 31-го січня 1928 р.» та «Про доповнення приміткою §21 Інструкції про порядок реалізації конфіскованих контрабандних товарів і предметів, затверджену НКТ СРСР за згодою НКФ СРСР 31-го січня 1928 р.»¹⁸. У квітні було видано накази ГМУ «Про порядок зберігання митницями іноземної валюти, яка надходить у забезпечення штрафів по справах про контрабанду» від 5 квітня та «Про порядок оголошення скажникам постанов ГМУ та його відділень по справах про контрабанду» від 26 квітня, а також наказ Наркомторгу «Про зміну редакції §13 інструкції від 31/I–28 р. про порядок реалізації конфіскованих контрабандних товарів» від 20 квітня¹⁹. У травні, липні та вересні 1928 р. ані Наркомторг, ані ГМУ директив із проблем контрабанди не видавали. У червні ж по лінії ГМУ вийшло два накази: «Про доповнення списку митниць, які мають право реалізації конфіскованих контрабандних товарів» від 25-го числа та «Про порядок притягнення до відповідальності винних за порушення діючих постанов про акцизи відносно об'єктів контрабанди» – від 26-го²⁰. У серпні ГМУ видало наказ «Про звільнення від штрафів за контрабанду у порядку примітки 2-ї до ст.262 Митного кодексу СРСР» (29-те число), а Наркомторг 15-го – наказ «Про зміну редакції п. «ж» §3 Інструкції про порядок реалізації конфіскованих контрабандних товарів і предметів, затверджену НКТ СРСР за згодою НКФ СРСР 31-го січня 1928 р.»²¹.

Аналіз перелічених директив Наркомторгу та Головного митного управління показує, що лєвова частка цих відомчих актів, присвячених так званим боротьбі з контрабандою, мають відношення або до штрафування за контрабанду, або до реалізації конфіскації, тобто до фінансово-грошових аспектів цього явища. Як видається, це не випадково, якщо звернути увагу на час, коли розроблялися такі директиви. Політичне керівництво держави готувалося до індустріального стрибка, акумулюючи під це завдання ресурси будь-якого походження. Вочевидь, і перед митним відомством ставилися завдання поповнення державної скарбниці. При тому радянська влада не збиралася вдруге протягом 1920-х рр. повноцінно реанімувати таку функцію митних установ як фіска, адже в умовах державної монополії зовнішньої торгівлі митні збори довелися б стягувати переважно з державних же структур та організацій. Це означало б, по суті, перекладання фінансових ресурсів з однієї державної кишені до іншої. Гроші для реалізації своїх планів комуністичний режим розраховував брати, як завжди, у населення. Позаяк приватник не допускався державою до повноцінної міжнародної торгівлі, він змушений був іти у «тінь», тобто займатися контрабандою. Отож, він і мав стати «доїльною коровою» для держави, митниця ж виконувала при тому роль «доїльного апарату». Звідси войовничо-репресивна антиконтрабандна риторика і відповідна практика представників держави, і це не дивлячись на ліберальний характер непу. Безперечно,

¹⁸ Там само. – Арк.93.

¹⁹ Там само. – Арк.107–108.

²⁰ Там само. – Арк.143.

²¹ Там само. – Арк.163.

прибутки від штрафування та реалізації конфіскаату були краплиною у бажаному фінансовому морі. Значно більший прибуток державі давали високі ціни на споживчі товари, що виготовлялися державною промисловістю, і незначні – на продукцію (байдуже яку) приватного сектору, низькі зарплати та високі приховані податки для населення²², державна монополія буквально на всі навіні на території СРСР ресурси, нарешті, масштабне розорення селянства.

У 1928 р. з'явилося також чимало відомих директив, які, акумулювавши певний попередній досвід, інформували особовий склад митної системи про хитрування, що застосовувалися контрабандистами²³.

Уже в радянський час історики, слідом за ідеологами, акцентували увагу на так званій політичній контрабанді, котра, мовляв, загрожувала, не більше, не менше, усьому радянському ладу. Як зазначав Б.Угаров, «з 1928 р. різко зросло закидання через кордон антирадянської літератури з метою ідеологічної обробки радянських громадян. Особливо інтенсивну діяльність у цій сфері розвивав петлюрівський закордонний центр. Увага прикордонної охорони була звернена на необхідність найбільш рішучої боротьби з подібною політичною контрабандою»²⁴. Л.Марков стверджував, що саме через загрозу проникнення на територію СРСР «ідеологічно шкідливої літератури в 1929 р. були затверджені правила пропуску через кордон предметів, які підлягали перегляду органів Головного управління по справах літератури та видавництв [...], тобто друкованої продукції, кліше, матриць, фонографічних записів, грамофонних платівок, фотокінознімків, рукописів, документів, креслень і т.д.»²⁵.

Переосмислення радянської митної справи у контексті політичних і соціально-економічних змін кінця 1920-х рр. змусили керівництво Наркомторгу і Головного митного управління розробити новий вищий закон митної системи – Митний кодекс, який було затверджено на урядовому рівні у грудні 1928 р. Значна частина його норм регулювали боротьбу митних структур із контрабандою. Зокрема, ст.5 одним із завдань ГМУ Наркомторгу називала «розробку [...] заходів із боротьби з контрабандою й іншими порушеннями митних постанов і спостереження за їх здійсненням» та «вирішення справ про контрабанду»²⁶. Серед функцій уповноважених Наркомторгу СРСР при урядах союзних республік автори ст.15 бачили також «розробку заходів із покращення постановки митної справи і з боротьби з контрабандою». На відділення ГМУ, у тому числі українське, ст.20 покладала точно таке ж завдання, яке мало ГМУ. Ст.21 дозволяла керуючим митницями стягувати штраф за виявлену контрабанду²⁷. Окремо проблематиці контрабанди було присвячено третій відділ Митного кодексу «Про контрабанду, стягнення за неї і про виробництво справ про контрабанду», статті 164–185 якого розписували цю сферу в деталях.

²² *Олсон М.* Влада і процвітання: Подолання комуністичних і капіталістичних диктатур. – К., 2007. – С.92–102.

²³ ДАОО. – Ф.Р.962. – Оп.1. – Спр.77. – Арк.29, 38, 44, 47, 55.

²⁴ *Угаров Б.М.* Международная борьба с контрабандой. – Москва, 1981. – С.106.

²⁵ *Марков Л. Н.* Очерки по истории таможенной службы. – Иркутск, 1987. – С.110–111.

²⁶ Таможенный кодекс СССР 1928 г. // Таможенный кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]: <http://tkod.ru/ustav/1928/>

²⁷ Там же.

Ще радянські дослідники права здійснили детальний і всебічний аналіз Митного кодексу 1928 р., включаючи норми, присвячені антиконтрабандній діяльності митників. Л.Марков, наприклад, зазначав, що статті кодексу про контрабанду, зокрема 164–166, містили деякі новації. Ці зміни мали відношення як до визначень видів контрабанди та дій, що до неї прирівнювалися, так і до штрафних санкцій, що передбачались як покарання за контрабандну діяльність²⁸. У цілому науковці часів СРСР позитивно оцінювали антиконтрабандні норми Митного кодексу 1928 р. На думку дослідників, «значне місце відводилося подальшому правовому обґрунтуванню боротьби з контрабандою, було введено поняття адміністративно-карної контрабанди. У кодексі зазначалося, що підготовлені дії щодо здійснення контрабанди дорівнювали контрабанді»²⁹.

Характерно, що попри явне скорочення (за кількістю статей) Митного кодексу 1928 р. порівняно з Митним статутом 1924 р., число статей, присвячених контрабанді, навпаки, зросло. Цей факт переконливо свідчить про той рівень уваги, яку держава приділяла даній проблемі наприкінці періоду нової економічної політики.

Після затвердження Митного кодексу відповідна нормативно-правова база продовжувала розвиватися. 29 березня 1929 р. було затверджено, наприклад, «Правила про порядок здійснення митних обстежень, оглядів і вилучень за підозрою у приховуванні предметів контрабанди»³⁰. У 1929–1931 рр., як і в попередній час, митниці складали списки конфіскованих контрабандних товарів, оформлювали справи про реалізацію конфіскації тощо.

Зміни кінця 1920-х – початку 1930-х рр. у соціально-політичній сфері не могли не вплинути на радянську митну справу в цілому та боротьбу з контрабандою зокрема. Офіційна пропаганда декларувала успіхи влади на всіх «фронтах», отож уважалося, що і контрабанда пішла на спад. Радянські дослідники переконували, що причинами зниження контрабандної діяльності наприкінці 1920-х рр. були, по-перше, «посилення кримінально-правової відповідальності за контрабанду», а також посилення прикордонної та митної охорони, по-друге, «господарські успіхи радянської країни, послідовне втілення в життя економічної політики Комуністичної партії», адже, мовляв, «значно збільшився випуск товарів широкого вжитку», «покращилося постачання міського та сільського населення товарами, які раніше становили значну частину предметів ввізної контрабанди»³¹. Щоправда, ті ж дослідники аж ніяк не бажали пояснювати, навіщо ж радянський режим у той самий час згортав цю успішну, на їх думку, економічну політику, намагаючись перейти до іншої, такої, яка на випуск товарів широкого вжитку орієнтувалася далеко не в першу чергу. Натомість урочисто повідомлялося, що тотальне обмеження приватного капіталу підірвало «соціальне коріння організованої контрабандної торгівлі», завдало удару по так званій професійній контрабанді тощо.

²⁸ Марков Л.Н. Очерки по истории таможенной службы. – С.109.

²⁹ Кисловский Ю.Г. История таможни государства Российского. – С.144.

³⁰ ДАХО. – Ф.Р-341. – Оп.1. – Т.2. – Спр.2158. – Арк.2.

³¹ Угаров Б.М. У таможенного барьера. – Москва, 1975. – С.100.

Ще одним фактором зниження контрабанди, на думку радянських дослідників, була зовнішньоторговельна діяльність СРСР у середині 1920-х рр., що певним чином «паралізувало контрабандну діяльність тих ділових кіл (капіталістичних держав), які фінансували нелегальне вивезення та ввезення до СРСР різноманітних товарів»³².

Аналізуючи ситуацію кінця 1920–1930-х рр., слід визнати факт зменшення контрабанди абсолютно за всіма її показниками. Але ж пояснення цього факту дещо інше. Значні зміни в радянській митній справі в цілому та сфері протидії контрабанді зокрема відбулися під впливом згортання непу і розбудови нового внутрішнього курсу, що впроваджувався політичним керівництвом держави. Модель, розбудовану найближчим оточенням Й.Сталіна, із часом назвуть командно-адміністративною системою. Ставши завдяки політичним інтригам та репресіям спочатку проти конкурентів по партії, потім проти більш широких верств населення включно із партійною номенклатурою, одноосібним лідером, фактично диктатором, Й.Сталін основну загрозу своїй владі починає бачити тепер у зовнішній сфері. Захистити режим було вирішено шляхом форсованої індустріалізації радянської промисловості, насамперед важкої і військової. Для реалізації цього проекту необхідні були гроші, технології, сировина та інші ресурси. Будучи самопроголошеним монополістом всього суцього у СРСР, правлячий режим основним ресурсним донором за традицією вирішив зробити підвладне населення; особливо постраждало селянство. Але без деякої технологічно-промислової допомоги провідних держав світу обійтися було важко. СРСР розпочав (точніше, продовжив) масштабні імпорتنі операції, розплачуючись за це своїм сировинним експортом і золотим запасом. Товарні ввезення-вивезення були поставлені на потік, для чого спрощувалися митні процедури. Замість фіску митники знову зайнялися переважно контролем та обліком переміщуваних через кордон партій товарів. При тому відчутно змінилася їх номенклатура (продукція важкої промисловості замість споживчих товарів), що не могло не вплинути на рівень контрабанди в бік його зниження.

Інший вагомий чинник зменшення контрабанди слід шукати в тогочасній політико-правовій системі. Розбудова диктатури супроводжувалася масовими репресіями, отже, зросла політична вага карально-силових структур. У сфері боротьби з контрабандою репресивні методи впливу далеко випереджали економічні, адже режим, зациклившись на швидкому розвитку важкої промисловості, по суті жертвував вітчизняним виробництвом споживчих товарів. Звісно, перманентний дефіцит останніх мав би спонукати населення, особливо прикордонне, продовжувати контрабандну діяльність, але ж у країні насталася епоха масштабного терору. Радянське законодавство завжди ставилося до контрабандистів жорстко, проте тепер фактично йшлося про вибір для них між життям і смертю. У самій сфері протидії контрабанді роль основного «борця» з останньою виконували відтепер не митники.

Отож, на початку 1930 р., коли уряд СРСР уже розпочав кампанію з індустріалізації, ГМУ розробило й затвердило «Інструкцію про порядок огляду

³² Угаров Б.М. У таможенного барьера. – С.101.

вантажів», яка забороняла перевіряти імпорتنі та експортні вантажі державних і кооперативних організацій з метою тарифікації (фіском уряд жертвував, як зазначалося, заради швидкості надходження конче необхідних для успішності індустріалізації імпорту). Відповідно до інструкції, «розпакування митницями допускалося лише за наявності ґрунтовних даних про наявність контрабанди чи злочинні дії агентів імпорتنих та експортних організацій»³³. Водночас зазначена інструкція в дусі часу підкреслювала, що «вантажі концесіонерів і приватних осіб та установ повинні оглядатись особливо ретельно, з розкриттям усіх (вантажних) місць»³⁴.

Про більш жорстке ставлення до приватника з боку тогочасної радянської митної служби свідчить і спільна поштотелеграма начальників Головного управління прикордонних військ та Головного митного управління «Про чергові завдання роботи в сфері боротьби з контрабандою у зв'язку зі зміною митного кодексу Союзу РСР» від 17 лютого 1930 р. У документі чітко й ясно повідомлялося, що, якщо раніше ознакою легальності ввезення того чи іншого товару з-за кордону був факт наявності на такому товарі митного клейма, то тепер «власник закордонних предметів має довести легальність» їх ввезення до СРСР документально³⁵. Крім того, для продажу імпорتنих товарів на внутрішньому ринку їх власник мав отримати спеціальний дозвіл «відповідного миторгану на право направлення на продаж». Ця норма впроваджувалася наказом ГМУ від 1 лютого 1930 р.³⁶

Своїм відвертим цинізмом вражають слова поштотелеграми про сенс боротьби з контрабандою в нових політичних умовах: «Увесь нетрудовий елемент населення, що займається контрабандою та є її систематичним споживачем, [...] у зв'язку з рішучим курсом партії і радянської влади на викорінення капіталізму в нашій країні, має бути взятий у рішучу обробку з боку органів, які ведуть боротьбу з контрабандою. Фактичне надання митним органам права визначення звичайної для власного споживання норми закордонних предметів дає органам, котрі ведуть боротьбу з контрабандою, широкі можливості для проведення твердого класового підходу до окремих соціальних прошарків населення, у представників яких виявлено закордонні товари»³⁷.

Отже, якщо методи боротьби з контрабандою на межі 1920–1930-х рр. пропонувалися в цілому традиційні, апробовані в попереднє десятиріччя (ревізії промислово-торгових підприємств і приватних власників, штрафкування тощо), то концепція антиконтрабандної діяльності акцентовано змінилася: митні органи мали «проявляти в роботі суворий класовий підхід і забезпечувати проведення курсу партії і радянської влади на викорінення капіталізму в СРСР»³⁸. Зауважимо, що про класовий підхід у діяльності митників не говорилося з початку 1920-х рр., коли відбувалася більшовизація митних установ.

³³ ДАОО. – Ф.Р-962. – Оп.1. – Спр.100. – Арк.2.

³⁴ Там само.

³⁵ Там само. – Арк.3.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само. – Арк.3 зв.

Посилюючи тиск на власних громадян, керівництво СРСР у той же час, явно на догоду зовнішньополітичній та зовнішньоекономічній доцільності, застосовувало диференційований підхід до іноземних громадян. 23 квітня 1930 р., наприклад, ГМУ видало наказ «Про особистий огляд німецьких громадян», згідно з яким радянським митникам заборонялось оглядати громадян Німеччини без достовірної інформації про їх контрабандну діяльність³⁹. В «Інструкції із застосування «Тимчасових правил» та «Особливих правил» для іноземних військових кораблів і транспортів, які відвідують води СРСР», затвердженої 3 березня 1931 р., зазначалося, що «затримання членів екіпажу іноземних військових кораблів за підозрою у пронесенні контрабанди має здійснюватися [...] за умов вилучень [...] і лише за наявності абсолютно достовірних і неспростовних доказів про наявність контрабанди і притому лише на час вилучення у цієї особи контрабанди і складання акту, після чого затриманий негайно звільнюється»⁴⁰. Отже, як бачимо, порівняно з радянськими громадянами-контрабандистами, іноземців чекали суто формальні покарання.

Боролися з контрабандистами й у власних лавах. Листування митних установ з іншими відомствами та організаціями в контексті кадрової роботи перших свідчить, що митники часто звільнялися зі служби саме за контрабандну діяльність⁴¹.

Наказом Наркомторгу СРСР від 22 березня 1930 р. підвищувалися статус і повноваження уповноважених ГМУ по боротьбі з контрабандою на місцях, які наділялися правами керуючих митницями і підпорядковувалися безпосередньо начальникам відділень ГМУ⁴².

У контексті переводу державою боротьби з контрабандою на більш жорсткі, подекуди репресивні рейки, ГМУ Наркомторгу та ГУПО ОДПУ 27 квітня 1930 р. видали черговий спільний наказ «Про заходи щодо покращення роботи із стягування штрафів за контрабанду». У преамбулі зазначалося, що станом на 1 жовтня 1930 р. залишок нестягнутих, але призначених штрафів за контрабанду становив 7 млн 300 тис. руб., і це сягало 10,5% від суми усіх накладених штрафів⁴³. Керівники обох відомств бачили три причини цього: 1) слабка енергійність митних установ; 2) недостатня активність спеціальних комісій зі складання, зменшення та розстрочки штрафів; 3) прикордонна охорона при виявленні контрабанди не завжди вживала необхідні заходи зі стягування штрафів. Отож, пропонувалася низка заходів, причому як по лінії митних структур, так і по лінії прикордонної охорони, для вирішення цієї проблеми.

Наказ ГМУ від 11 листопада 1930 р. і таємний циркуляр ГМУ «Про порядок накладення штрафів за контрабанду» від 21 лютого 1931 р. орієнтували особовий склад митних установ не на пом'якшення «штрафної політики», а

³⁹ ДАОО. – Ф.Р-962. – Оп.1. – Спр.100. – Арк.7 зв.

⁴⁰ Там само. – Спр.108. – Арк.23.

⁴¹ Там само. – Спр.103. – Арк.20, 24, 30–31.

⁴² Павлов А.П. Українська митниця на шляху відродження та розвитку. – С.244; Чорний В. Україна і митна справа: Історичний нарис. – К., 2000. – С.208.

⁴³ ДАОО. – Ф.Р-962. – Оп.1. – Спр.100. – Арк.5.

навпаки, на «приведення розміру штрафу у відповідність до соціального та майнового стану того, хто штрафується»⁴⁴. Названий циркуляр однозначно приписував, аби «у питаннях накладення штрафу і визначення його розміру необхідно виходити із соціального та майнового стану обвинуваченого, використовуючи найсуворіший класовий підхід і ретельно зважуючи всі обставини кожного окремого випадку; щодо класово-ворожого елемента необхідно підходити виключно жорстоко. У тих випадках, коли обвинувачений заслуговує жорсткого підходу, необхідно з'ясовувати, чи дійсно накладення штрафу у повному обсязі є цілком безнадійним щодо стягнення»⁴⁵. У тих випадках, коли в обвинуваченого не було майна, циркуляр рекомендував робити тотальний аналіз його матеріального стану, обстежуючи джерела існування, в тому числі приховані, розмір зарплатні і т.п. У цілому керівництво ГМУ орієнтувало своїх підлеглих на накладення максимальних штрафів за контрабанду, але за умов, що обвинувачені мають достатнє майно, аби гарантувати ним виплату штрафу. Чим далі, тим більше, і 5 липня 1931 р. ГМУ видає черговий наказ «Про посилення стягування штрафів за контрабанду»⁴⁶.

Митники активно використовували й інші можливості для поповнення державної скарбниці, не порушуючи при тому монополії зовнішньої торгівлі. Крім штрафів за контрабанду, вони, як і раніше, продавали конфіскат, причому з 1930 р. все частіше певні види конфіскованої контрабанди пропонувалися для експорту. Наприклад, низка відомчих директив (наказ ГМУ від 2 березня 1930 р. та циркуляри митного відомства від 9 квітня 1930 р. і від 24 лютого 1931 р.) розписували умови експорту конфіскованих митниками дорогоцінних каменів і виробів із них. Циркуляр від 24 лютого 1931 р., зокрема, встановлював для митних установ перелік організацій, які мали право експорту подібного конфіскаату, а отже, тільки вони могли скуповувати його у митників. До таких організацій відносилися Всесоюзна державна торгова контора «Антикваріат», Всесоюзне об'єднання «Килимкустекспорт» та Державне акціонерне товариство «Мосторг». Із регіонів, де названі організації не працювали, митники повинні були переправляти конфісковані дорогоцінні камені на адресу Московської митниці⁴⁷. Конфісковані дорогоцінні камені, вироби з них та з дорогоцінних металів, які не мали експортного значення, повинні були реалізовуватися митниками на місцях, але скуповувати цей конфіскат могли також винятково державні організації, визначені циркуляром. Так, по всій території СРСР мали право це робити Держбанк СРСР, Всесоюзне об'єднання з видобутку, обробки та реалізації кольорових металів, золота й платини «Кольорметзолото», «Мосторг», Державний трест видобутку й обробки технічних і декоративних каменів-самоцвітів «Російські самоцвіти», в Україні додатково – Харківське акціонерне товариство «Хаторг»⁴⁸.

Зі згортанням непу навряд чи закінчувалися існуючі раніше відомчі тертя між структурами ДПУ та установами ГМУ, в тому числі у сфері протидії

⁴⁴ Там само. – Спр.108. – Арк.7.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Там само. – Арк.36.

⁴⁷ Там само. – Арк.9.

⁴⁸ Там само.

контрабанді. Проте стрімке зростання політичної ваги ОДПУ в ході масштабних процесів розкуркулення та колективізації селян, кадрових чисток на промислових об'єктах, політичних репресій тощо остаточно унеможливило для митників будь-яку конкуренцію з чекістами. У митній відомчій документації поступово зникають скарги на місцеві структури ДПУ і все частіше відчувається відомча залежність митників. Як зазначав в одному своєму розпорядженні начальник Українського відділення ГМУ І.Вуйтик, «зараз органи ДПУ проводять в ударному порядку надзвичайно важливу роботу із вилучення коштовностей, чужоземної валюти, золотих монет дореволюційного карбування та іншого. Від митних органів вимагається такої ж ударності»⁴⁹. У цілому, як бачимо, співпраця двох відомств продовжувалась і за нового внутрішнього курсу режиму. У 1930–1931 рр. на території України діяла схема, за якою прикордонні загони здавали вилучені цінності, іноземну валюту, дореволюційні монети окремим митницям: Олевський, Славутський, Ямпільський загони здавали конфіскації до Шепетівської митниці, Волочиський та Кам'янець-Подільський – до Волочиської, Могилів-Подільський, Тираспольський, Одеський – до Одеської. Але митниці, описавши отриманий від прикордонників конфіскації, своєю чергою негайно передавали його 5-му відділу ОДПУ в Москві⁵⁰. Якщо вилучені митниками та прикордонниками валюта і золоті монети дореволюційного карбування не були контрабандою, їх власникам повертали еквівалент радянською валютою, звісно, за державним курсом.

У цей час ГМУ НКЗТ також дедалі частіше видає спільні директиви з Головним управлінням прикордонної охорони та військ (ГУПОіВ) ОДПУ СРСР. 22 лютого 1931 р., наприклад, було видано спільний секретний циркуляр «Про посилення огляду пасажирських речей і багажу»⁵¹. Подібні директиви розроблялися, як правило, з метою «посилення припливу іноземної валюти та скорочення невиробничих витрат її за кордоном». У зазначеному циркулярі, зокрема, зверталась увага на послаблення, що допускались останнім часом митниками при митному огляді, так би мовити, радянських «вісів»: власників дипломатичних паспортів, компартійних функціонерів та членів їх родин тощо. Для вищого керівництва держави валюта в цей час, очевидно, була важливіше, ніж приватні інтереси нижчої та середньої ланок партноменклатури. Отож, керівники ГМУ та ГУПОіВ спільною директивою від 22 лютого намагались приструнити деякі недоторкані до того категорії радянсько-партійних службовців, змушуючи митників бути до них більш вимогливими та суворими під час митного огляду.

Радянська історіографія провину за все ще існуючу на початку 1930-х рр. контрабанду перекладала, звісно, на тих, кого офіційно визнавали ворогом радянської влади і фактично знищували як соціальну категорію, наприклад, на куркулів і так званих непманів. «Серйозна загроза значного витоку з Радянського Союзу за кордон іноземної валюти, золота та інших дорогоцінностей, – писав один радянський автор, – утворилася на початку 30-х років, коли

⁴⁹ ДАОО. – Ф.Р-962. – Оп.1. – Спр.108. – Арк.11.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Там само. – Спр.109. – Арк.1.

внаслідок соціалістичної індустріалізації та колективізації сільського господарства, що розгорнулися в нашій країні, значні групи куркулів і непманів, які остаточно згорнули свою приватнопідприємницьку діяльність і більше не знаходили в СРСР умов для подальшого використання своїх капіталів, почали чинити спроби нелегального перекидання своїх фондів-«кубушок» через державний кордон»⁵². Маємо тут приклад часто вживаного за часи СРСР ідеологічного кліше, яке аж ніяк не підтверджується фактами.

Більш вагомим можна визнати твердження радянських дослідників про те, що «важливе значення у підриві контрабандних операцій мало створення в 1932 р. Всесоюзного об'єднання «Торгсин», яке продавало як радянським, так і іноземним громадянам на золото та іноземну валюту споживчі товари, включаючи дефіцитні на той час товари широкого вжитку»⁵³. «Торгсин», ясна річ, не міг забезпечити споживчими товарами більшість населення, яке не мало для цього достатньо золота та іноземної валюти, втім, і мету він переслідував зовсім не благодійну. Водночас, скуповуючи у населення дорогоцінні метали та валюту, «Торгсин» стояв на перешкоді нелегального вивезення останніх за кордон.

У 1930-ті рр. «з метою боротьби із спекуляцією іноземними товарами» митники отримали право видавати дозволи на прийом цих товарів на комісію комісійними крамницями, а також притягувати до відповідальності, як співучасників контрабанди, працівників цих крамниць, які приймали товар без митних дозволів⁵⁴.

За офіційними кількісними та вартісними показниками, боротьба радянської держави в 1930-ті рр. вважалася більш успішною, ніж у попереднє десятиріччя. Радянські дослідники повністю поділяли таку точку зору, намагаючись підтвердити її деякими статистичними даними. Зокрема, Л.Марков, прийнявши кількість затримань контрабанди в 1933 р. за 100%, стверджував, що в 1934 р. таких випадків було вже 73%, 1935 р. – 46%, 1936 р. – 22%, у 1937 р. – 22%⁵⁵. Успіхи в боротьбі з контрабандою пояснювалися різними причинами. Скоротилася кількість спроб незаконного провезення товарів через кордон, змінилися способи контрабанди – тепер, як правило, це було не нелегальне провезення товарів, а порушення митних правил на кордоні. Уважалося, що поліпшилась діяльність служб, які протистояли контрабанді, хоча йшлося радше про більш жорсткі методи оперативної роботи відповідно до вимог суворішого законодавства. Радянські дослідники досягнення держави у боротьбі з контрабандою зазвичай пояснювали «успіхами соціалізму, ліквідацією приватного сектору, збільшенням товарів народного споживання на товарному ринку»⁵⁶. Успіхи у протидії контрабанді пояснювалися також фактом встановлення повного контролю над прикордонною зоною, мовляв, до боротьби держави з контрабандою приєднувалося місцеве населення, передовсім селяни-колгоспники.

⁵² Угаров Б.М. Международная борьба с контрабандой. – С.105.

⁵³ Там же.

⁵⁴ Марков Л. Н. Очерки по истории таможенной службы. – С.113.

⁵⁵ Там же.

⁵⁶ Там же.

Заочно полемізуючи з Л.Марковим та іншими радянськими дослідниками цієї проблеми, А.Павлов аргументовано спростовує ідеологізовані твердження компартійного офіціозу⁵⁷, і важко не погодитися з українським науковцем. А.Павлов, по-перше, звертає увагу на те, що з початком індустріалізації, цього економічного «ривка», темпи промислового розвитку відчутно знизились, адже в цей час інвестувалося передовсім будівництво промислових об'єктів, а не промислове виробництво. По-друге, розвивалося насамперед виробництво засобів виробництва, а не виробництво споживчих товарів. Отже, зниження темпів зростання споживчої промисловості для більшості населення робило явним дефіцитом основні товари широкого вжитку. По-третє, процеси розкуркулення і тотальної колективізації кінця 1920-х – початку 1930-х рр. значною мірою підірвали сільське господарство, що створило кризу на ринку продовольства. По-четверте, допомогу прикордонного населення прикордонникам і митникам цілком можна пояснити, погодимось із Павловим, тим, що репресивно-профілактична робота силових структур держави зробила це населення наляканим і слухняним, фактичним заручником відповідної державної політики. Відмова допомагати владі в будь-яких її заходах протягом 1930-х рр. викликала неминучі репресії.

Крім того, пояснюючи покращення показників боротьби з контрабандою у 1930-х рр., А.Павлов звертає увагу на причини спаду контрабанди, пов'язані зі змінами у сфері радянської зовнішньої торгівлі, про що не дуже то згадували радянські дослідники. По-перше, зауважує дослідник, «зменшення випадків контрабанди є наслідком значного (дво-, триразового) спаду експортно-імпорتنих операцій у порівнянні з періодом непу. Менше вантажоперевезень, менші обсяги товарної маси, що переміщується через кордон, і, зрозуміло, як наслідок такого спаду, зменшуються можливості для здійснення митних правопорушень, у тому числі й контрабанди» (на наш погляд, таке твердження А.Павлова щонайменше сумнівне і потребує фактичних доказів – Д.А.). По-друге, – «зміна структури товароперевезень. Якщо у роки непу в країну ввозились, в основному, споживчі товари [...], а вивозилось чимало готової продукції сільського господарства, місцевої промисловості [...], то у період індустріалізації та колективізації сільського господарства імпортувалися станки, турбіни, машини, транспорт, будівельні матеріали тощо. А експортувалися, головним чином, сировина (руда, цемент, чавун, прокат), а також зерно, худоба, коні, тобто товари, на базі яких здійснювати контрабандні операції (було) значно складніше»⁵⁸. Подібна ситуація залишалася незмінною фактично до кінця десятиріччя.

За умов спрощеної процедури митного огляду безпосередньо на кордоні, радянські митники в 1930-х рр. зосередили більшу увагу на закордонних поштових відправленнях, тим більше, що в цій сфері максимально присутнім залишався приватник. У 1937 р., як вважалося, 60% усієї затриманої в СРСР контрабанди становили речі, відправлені у фактурно-ліцензійних посилках

⁵⁷ Павлов А. П. Українська митниця на шляху відродження та розвитку. – С.251–254.

⁵⁸ Там само. – С.253–254.

без дозволу митних органів⁵⁹. Як стверджували пізніше представники радянського митного відомства, «фактурно-ліцензійні посилкові операції були використані деякими закордонними організаціями спеціально для контрабандної торгівлі в СРСР. [...] Коли в СРСР існував «Торгсин», за кордоном організовувалися різноманітні контори та фірми, які [...] називалися «Торгснадб», «Русторг» і т.д. Ці фірми рекламували, що вони беруть на себе відправку посилок у Радянський Союз. Реклама їх була найрізноманітнішою: вони закликали у ній надавати допомогу «голодуючим» у Росії, доводили, що вигідніше послати посилку, ніж гроші, рекомендували й умовляли повідомляти одержувачам посилок про вигоду продажу в СРСР речей, отриманих у посилках»⁶⁰. Як бачимо, наприкінці 1930-х років, коли головними контрабандистами було важко оголосити неіснуючих уже куркулів та непманів, а контрабанда, тим не менш, чомусь залишалася, радянською владою основна провина за неї перекладалася на «закордон». Тим більше, що подібна традиція була опрацьована правлячим режимом ледь не від часів революції.

Усередині ж СРСР до числа контрабандистів потрапляли громадяни, які несли на ринок одержані в закордонних посилках речі. «Наприкінці 30-х років, – зазначав радянський дослідник, – мала поширення така форма контрабандної діяльності, як перепродаж одержуваних у посилках з-за кордону речей, призначених для особистого користування»⁶¹. Утім, треба розуміти, що успіхи сталінських індустріалізації та колективізації не забезпечили населення ні продовольством, ні споживчими товарами. Як і в дефіцитно-голодні роки воєнного комунізму людей на «чорний» ринок штовхали злидні. Це була абсолютно вимушена міра, адже у посилках багато товарів для успішного і постійного продажу та ще й через такий кордон, як тогочасний радянський, навряд чи можна було прислати.

Звернули увагу й на нечисленних іноземних туристів, які, приїхавши до СРСР, не збиралися тут злидарювати разом із більшістю радянських громадян. Б.Угаров, наприклад, стверджував, що «контрабанду почали провозити і деякі іноземні туристи, численність яких зростала з року в рік. Частина туристів приїжджала до СРСР з єдиною метою «заробити» на продажу речей, які вони ввозили, і скупці валюти для нелегального вивезення її за кордон»⁶².

За логікою подій, в умовах існуючої в 1930-х рр. диктатури, остання мала б у своїй протидії контрабанді або підкорегувати, або й радикально змінити фінансову складову так званої боротьби з контрабандою. Спочатку було остаточно монополізовано вітчизняний фінансовий ринок. Постановою ЦВК і РНК СРСР від 7 січня 1937 р., якою Держбанку СРСР надавалося виняткове право здійснювати на всій радянській території операції з іноземною валютою, дорогоцінними металами та іншими дорогоцінностями, на думку Б.Угарова, «завершився період законодавчого оформлення валютної монополії Радянської держави»⁶³. Після цього було вирішено відкорегувати практику преміювання

⁵⁹ Александров Д.А., Дмитриев С.С. Таможенное дело в СССР. – Москва, 1949. – С.177–178.

⁶⁰ Там же. – С.178.

⁶¹ Угаров Б.М. Международная борьба с контрабандой. – С.107.

⁶² Там же.

⁶³ Там же.

затримувачів контрабанди. Відповідно до постанови РНК СРСР від 15 жовтня 1937 р., з 1 січня 1938 р. усі кошти, одержані від реалізації контрабанди, і всі суми штрафів, стягнутих за контрабанду, необхідно було здавати до державної скарбниці. Тим самим скасовувалися всі існуючі постанови та директиви про грошове заохочення затримувачів контрабанди. Замість того наркомові фінансів уряд СРСР доручав розрахувати в кошторисах прикордонної і внутрішньої охорони та Головного митного управління на 1938 р. необхідні суми на преміювання затримувачів контрабанди⁶⁴. Зміна системи виплати преміальних затримувачам контрабанди змусила керівництво ГМУ видати 1 квітня 1938 р. наказ «Про порядок видачі преміальних винагород за затримання контрабанди»⁶⁵.

Таким чином, контрабанда, як соціально-економічне по суті явище, було проявом радянської дійсності кінця 1920-х – 1930-х рр. і викликала вона не стільки суб'єктивним бажанням окремих осіб збагатитися шляхом злочинної діяльності, скільки економічною політикою сталінського керівництва, яке охороняло свою владу, нехтуючи елементарними життєвими потребами населення. Порівняно з попереднім десятиріччям, у 1930-х рр. рівень контрабанди суттєво знизився, але пояснити цей факт можна специфікою тодішньої радянської економіки та зовнішньої торгівлі, а також посиленням репресивної політики держави проти громадян. Зростання політичної ваги силових структур при цьому автоматично зменшувало роль митного відомства у так званій боротьбі з контрабандою. Митникам відводилась у цих процесах роль статистів чи, принаймні, другорядних помічників.

⁶⁴ Кисловский Ю.Г. История таможи государства Российского. – С.148–149.

⁶⁵ Там же. – С.149.

In the article counteraction of soviet customs officials contraband goods at the end of 1920th – in 1930th is examined. The features of anticontraband activity in Soviet Ukraine are analysed. Reasons of contraband goods turn out as the socio-economic phenomenon.

Keywords: Soviet Ukraine, customs, anti-smuggling, foreign trade, export, import.

